

Eğitim Felsefesi (Hilmi Ziya Ülden)

Şadiye KORKMAZ*

Eğitim Felsefesi, Hilmi Ziya Ülden,
Ankara, Doğu Batı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2013

§§§

Hilmi Ziya Ülden'in Eğitim Felsefesi Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme: Eğitim Felsefesini Kapsayan Kavramlar, Alanlar, Kuramlar ve Teoriler

5 Haziran 1974 tarihinde yaşamını yitiren yazar, İstanbul'da 1921 yılında doğdu. Babası Mehmet Ziya Ülden kimyager doktordu. Anne tarafı Kazan'ın tanınmış müderrislerinden Kerim Hazret'e uzanır. İlk bilgileri aile dostu İbn-ül Emin Mahmut Kemal Bey'in sohbetlerinden alır. Hilmi Ziya, ilk öğrenimini "Tefeyyüz" mektebinde; orta öğrenimini İstanbul Sultani'sinde tamamladı. Gençlik yıllarında ateşli bir Anadoluculuk taraftarıdır. 1919'da Reşat Kayı ile Anadolu Dergisi'ni çıkarır. *Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri* birçok eseri arasında ilkidir. 1921'de Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu. Ardından İstanbul Edebiyat Fakültesi Beşeri Coğrafya Kürsüsü asistanlığına tayin edildi. Diğer bölümlerin derslerini takip ederek felsefe bölümünden ahlak, ahlak-sosyoloji ve felsefe tarihi sertifikaları aldı. Çeşitli liselerde tarih, felsefe, psikoloji ve coğrafya dersleri verdi. *Umumi İçtimaiyyat ve Türk Tefekkür Tarihi* kitaplarıyla ilgi çeken Ülden, 1933 yılında Berlin Üniversitesi Devlet Kütüphanesine gönderildi. Türkiye'ye dönüşünden hemen sonra, Edebiyat Fakültesi Türk Tefekkür Tarihi Doçentliğine atandı,

* Çukurova Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Eğitimi) Doktora Öğrencisi, e-posta: sadiyekorkmaz@gmail.com

1936'da İçtimai Doktrinler Tarihi öğretim üyesi oldu. 1940'da Von Aster'in isteğiyle Felsefe Profesörlüğüne, 1944'de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Sanat Tarihi Profesörlüğüne getirildi. 1957'de Ordinaryüs Profesör oldu. Yaşamının her safhası doymak bilmeyen bir hevesle kitap ve kütüphaneler arasında geçti. Yüzlerce makale yazdı, kitaplar hazırladı, çeviriler yaptı. Fransızca ve Türkçe kitap eleştirileri kaleme aldı. Dergiler yayımladı. Sabahattin Eyüboğlu ve Celalettin Ezine ile uzun zaman beraber çıkardıkları hümanist karakterdeki *İnsan* dergisi entelektüel kesimde ses getirdi. Hemen hemen ilgi göstermediği alan yoktu. Başta İslam Felsefesi, Türk tefekkür tarihi, Doktrinler tarihi, sosyoloji, sistematik felsefe, bilim felsefesi, mantık, sanat, estetik derslerini okuttu, binlerce öğrenci yetiştirdi. Tüm bunların yanında o, tekdüze bir akademisyen profilinin dışındaydı. Sanatçı duyarlılığıyla *Posta Yolu*, *Şeytanla Konuşmalar*, *Yarım Adam* adlı romanlarını yazdı. Şiirle ilgilendi. Resimler çizdi. 1918-1920'lerde kara kalem; 1940-1945 yılları arasında yağlı boya ve 1967-1970 yıllarında kompozisyon çalışmaları yaptı. Hat sanatıyla uğraşan yazarın, müzik bilgisi de son derece genişti.

Hilmi Ziya Ülken'in Eğitim Felsefesi Adlı Eserinin Yazım Amacı

Eserin, yazım amacı yazıldığı yıllara ait olan ülkemizdeki eğitim sisteminin nasıl olduğunu açıklamak, bireyin erken yaşlarına ait olan biyolojik ve psikolojik süreçleri ve bununla birlikte eğitim sisteminin dayandığı kuramlar, felsefe ve kavramlar üzerinde açıklama yaparak, yazarın kendi fikirlerini dayandığı referanslarla birlikte açıklamaktır. Yazar, insanın değişmesi denen büyük eseri öğretmenin (eğitiminin) yetiştirdiğini ve felsefenin, kültür üzerinde düşünce olduğunu, onun en önemli cephesinin eğitim ve öğretim felsefesi olduğunu ifade etmektedir. Ve insanın, doğadaki bütün canlı ve cansız varlıklardan üstün olduğunu, yetişmesinin ve eğitiminin uzun yıllar aldığını ifade etmektedir. Eğitim felsefesinin, felsefenin çatısı olduğunu belirterek, bu eseri yazma amacını ve neden bu konu üzerine yazdığını ifade etmiştir (açıklamıştır). Konu alanı Eğitim Felsefesi olan Ahmet Cevizci'nin (2012) "Eğitim Felsefesi" isimli eser, Veysel Sönmez'in (2012) "Eğitim Felsefesi" ve İbrahim Arslanoğlu'nun (2014) "Eğitim Felse-

fesi" isimli eserleri göz önüne alındığında, Cevizci'nin kitabının kuramları ve teorileri kapsadığı, Sönmez ve Arslanoğlu'nun kitabının ise Türk eğitim sistemini de kapsayan kuram ve teori sunumu şeklinde olduğu görülmektedir.

Yazar, Eğitim Felsefesi isimli eserinde, eğitim ve öğretimin kişilerin dinamik gelişmesini sağlayan, insanla alem arasındaki diyalektik bir faaliyete dayandığını belirtmekle birlikte tarih ve verasetin tecrübe içindeki devamlı gelişmesidir şeklinde belirterek, eğitimde kutuplaşmaların lüzumsuz olduğunu belirterek bilgi vermeyi amaçlamıştır. Kitap bu amaçla "insan"ın gelişimi, eğitimi, öğretimi, eğitim-öğretim, ve eğitim felsefesi ile ilgili kuram ve teoriler, vb. ile ilgili literatürü inceleyen ulusal ve uluslararası literatüre hakim olan eğitimcilere hitap etmektedir. Şu anda tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na ait olan eser'in 1. baskı: Milli Eğitim Basımevi, 1967; 2. baskı: Ülken Yayınları, 2001 ve 3. baskı: Doğu Batı Yayınları, Ocak 2013 olmak üzere üç baskısı bulunmaktadır.

Himi Ziya Ülken'in Üslubu ve Eğitim Felsefesi Adlı Eseri'nin Bölümleri

Yazar, kitabını yazarken resmi, estetik ve entelektüel bir dil kullanmaktadır. Yazarın ifadeleri oldukça açık, cümleleri uyumlu ve eğitim terminolojisi açısından değerlendirildiğinde oldukça kuvvetli ve akıcı, kavramları açıklayan, dil yönünden ulusal ve uluslararası literatüre hakim olduğu görülmektedir. Kitabın "*İçindekiler*" bölümü incelendiğinde "*Giriş*" bölümünün, Eğitim Felsefesi ile başladığı, *Doktrinler Tarihi I*, *Doktrinler Tarihi II- Doktrinler Tarihi III* ile devam ettiği, *İnsanın İki Yüzü I*, *İnsanın İki Yüzü II*, *Birey ve Toplum*, *Başkasında Var Olmak*, *Bireycilik ve Toplumculuktan Doğan Karşıt ve Yanlış Görüşler*, *İnsani Varlığın Özel Karakteri ve Ona Dayanan Eğitim*, *Kültür Çevreleri ve Eğitim*, *Kültürün ve Eğitimin Konstantları*, *Eğitim Yaşları*, *Ortaöğretim Yaşı*, *Ortaöğretimde Değerler Eğitimi*, *Düşünce Mekanizması Eğitimi*, *Beden Eğitimi* ve *Sonuç* bölümlerinden oluştuğu görülmektedir.

Ülken'in Eğitim Felsefesi kitabını incelediğimizde, kitabın "Doktrinler Tarihi I-II-III"_bölümlerinde İlk çağ ve Orta çağ'da düşünürlerin akıl (nous) ile ilgili düşüncelerinin ve görüşlerinin "eğitim" kavramı kapsamında sunulduğunu, bilgiye ve akla ait olan bakış açısı ile birlikte incelendiğini görmekteyiz.

"İnsanın İki Yüzü-I" bölümünde aktif akıl olarak ifade edilen gerilme manzarası, "İnsanın İki Yüzü-II" bölümünde eğitimin konusu olan insan bütünü'nün öteki yüzü olan, insanın psiko-biyolojik hayat ritminde, hedefe ulaşmak için, bir yayın gerilmesine benzetilen ve gerilme kavsi şeklinde tanımlanan, bununla birlikte insanın hedefine ulaşması ile ilgili olan genişleme ve gevşeme kavşinden bahsedilmektedir. "Kültürün ve Eğitimin Konstantları" bölümünde, kültürün ve eğitimin sabitleri (değişmezleri) açıklanmaktadır. İnsan tiplerinin ve değerlerin kültüre göre değiştiğini ve bu durumun da çocuğun (insanın) gelişimini ve yetişmesini etkilediğini fakat bununla birlikte hem kültür hem de eğitimin yalan söylememek, dürüst olmak, vb. gibi sabitleri (değişmezleri) olduğunu yazar bu bölümde belirtmektedir.

"Eğitim Yaşları" ve "Ortaöğretim Yaşları" bölümünde yazar, eğitim yaşlarını ilk yaş (birinci çocukluk), doğumdan iki-iki buçuk yaşına kadar olan devre, ikinci yaş; çocuğun ikinci çocukluk yaşı 2,5 yaşından 6 yaşına kadar olan süre, okul yaşına hazırlık; ilkokul yaşı; 7-14 yaşları arasında geçen süre olarak ayırmakta ve bu yaşlara ait olan objektifleştirici yetiler, dikkat, yeti kazanma, algı, zeka, irade ve tutku gibi kavramlar yazar tarafından ulusal ve uluslararası literatür oldukça ayrıntılı bir şekilde göz önüne alınarak açıklanmıştır. "Ortaöğretimde Değerler Eğitimi" bölümünde değerlerin öğrencilere nasıl sunulacağı, değerlerin sunuş yolu ile verilmesi gerektiği, oyun ve tecrübe yolu ile kazandırılması gerektiği vurgulanmakla birlikte Ülken, insanın ya kendini tamamlama, ya yok olma zorunda olduğunu ve hayvandan farklı olarak tabiatın esirgediğini kendi çabalarıyla kazandığını eserinde belirtir. Buna ek olarak, oyun; teknik, sanat değerlerine ait icatlar ve yaratışların temelidir.

Değerler için değerler (teknik, sanat, fikir), aşkın değerler (ahlak, din) ve normatif değerler (dil, hukuk, iktisat) olmak üzere eserde üçe ay-

rılmaktadır. Bu üç değer alanında birincisi duyular, ikincisi duyular ve duygulara, üçüncüsü onlar yardımı ile kavramlara dayanır. Değerlerin kazanılma süreci, önce aile ile başlar sonra okulda devam eder. Birey toplumda nasıl davranacağını önce ailede öğrenmeye başlar, sonra bu davranış sürecini okulda devam ettirir.

"Düşünce Mekanizması Eğitimi" bölümünde, düşüncenin tahlil-terkip (analiz-sentez) sürecinde oluştuğu belirtilerek, eleştirel düşünme becerileri ifade edilmiştir, şeklinde ifade edebiliriz.

Beden Eğitimi bölümünde çocukta kafa yetiştirilmesinin (zihnin gelişmesinin) ve karakterin kurulmasının sadece ruh eğitimine bağlı olmadığı, ruh-beden bütünlüğüne ait eğitimin bu yetiştirme sürecinde önemli olduğu belirtilmektedir. Spencer'ın da "Sağlam kafa sağlam bedende bulunur." sözü de vurgulanmaktadır. Yazar, aynı zamanda iyi bir öğretmenin de yalnız öğrencilerinin ruh ve beden yapısını değil, kendi ruh ve beden yapısını da tetkik etmesi gerektiğini, kendisini devamlı bir eleştiri süzgecinden geçirmesini, öğrencilerini yetiştirirken kendisini de yetiştirmesi gerektiğini bununla birlikte "Yaş ağaç bükülür!" şeklinde düşünmemesi gerektiğini, her yaşta insanın değişebileceğini ifade ediyor.

Kitabın içindekiler bölümünden sonra, "İnsani Varlığın Özel Karakteri ve Ona Dayanan Eğitim bölümünde Aristoteles'in "insan akıllı hayvandır", Franklin ve Marx'ın "insanı alet yapan hayvan" şeklinde tanımlayan tanımı ve bu tanımlardan ayrı olarak "insan konuşan hayvandır" tanımında eksik olduğu, yazar tarafından ifade edilmiştir. Bu tanımın eksik olduğu şu şekilde açıklanmıştır: sinekler, yumurtadan çıkar çıkmaz uçuyorlar. Civcivler aynı başarıyı gösteriyor. Ördek yavruları hemen yüzmeye başlıyor. Bazı hayvanlarda annesinin yardımı ile bir *dressage* (yetiştirme) safhasından geçiriliyorsa da bu çok kısa sürüyor, İnsanda ise bu safha uzun seneler sürüyor. Kültür çevrelerine göre oranları değişmekle birlikte 10 yaş ile 20 yaş arasında tamamlanıyor. İnsan çocukluk devresi en uzun süren canlıdır. İnsanda ihtiyarlıkta geç gelir. Üreme fonksiyonu bitince hayvanlar ölürlür. İnsan ise daha uzun süre yaşar. Bununla birlikte foetal (cenin) kendini ya tamamlamak ya yok olmak zorundadır. Hayvandan farklı olarak insan, tabiatın esirgediğini kendi çabalarıyla kazanır.

Yazar, Darwinci teoriden doğan görüşlerle ilgili olarak kitabında, oldukça önemli açıklamalar yapmıştır. Nietzsche, Darwinci görüşten esinlenerek insanlığın evrimini biyolojik temele dayandırmak istemiştir. Genetik araştırmalar ise, Darwin'in bir kısım iddialarını desteklememiştir. Evrimin yalnız hayat mücadelesi ve kuvvetlinin zayıfı ezmesi eseri olduğu fikrini sarsacak birçok deliller meydana çıktı. Evrimde sinir sisteminin gelişmesi ve zekanın doğuşuna doğru belirli bir ilerleme olduğu görüldü. Fakat daha önemlisi evrimde gençleşmeyi sağlayan doğuştaki gecikme veya cenin halinde (foetal) doğuş olayının tespiti oldu. Buna embriyolojide *néotenie (türün gençleşmesi)* şeklinde ifade etmekte ve Garstang, daha genel bir terimle *pédomorphose (çocuk şekilli)* olarak ifade ediyor, şeklinde belirtmektedir.

Bu kitapta ele alınan konular "Sonuç" bölümünde özetlenmiştir. Konuları özetlerken eski görüşlerden hangi noktalarda ayrı düşüldüğü, hangi noktalarda onların tamamlandığı belirtilmiştir. Son zamanlarda oluşturulan eğitim görüşlerine uyulma yüzünden düşülen çıkmazlar, bunlardan ne dereceye kadar kurtulma imkanı olduğu üzerinde durulmuştur.

1. Eğitimde başlıca dayanak ilgi merkezi değil çabadır. Amerika'da birçok pedagog "ilgi merkezi" derken çocukta uyanan ilgileri kendiliğinden bir merkez etrafında yöneltme fikrini vurgulamaktadırlar. Halbuki çocukta ilgiler çok dağınık ve çok çeşitli olarak uyanmaktadır.

2. Okulda ve Okul dışı yetiştirmede eğitime tabi öğretim değil, eğitim ve öğretim bağımsızlığı temel olmalıdır. Çünkü eğitim, gençliğe değer bilinci ve inanç verecektir. Öğretim gence objektif bilinci, tenkit zihniyeti (eleştirel düşünme) ve görelilik fikri verecektir. Eğitime tabi bir öğretim kafa teşekkülünü (zihinsel işlemler sürecinin oluşumunu) inancın hükmü altına koyar. Ortaçağ böyle bir eğitim sistemi kurmuştu. Zamanımızda ideolojiler bunu başka bir şekilde tekrarlamaktadır.

3. Kültür değişmesi okula tesir ettiği kadar, okul reformu da kültür değişmesine tesir eder.

4. Objeleştirme ve Soyutlama öğretimde birinci mihver olmalıdır. Öğretimde somut kavramların ve soyut kavramların öğretim sırası, ve zihinsel süreçlerde oluşumu dikkate alınmalıdır.

5. Süjeleştirme (hayalleri birleştirme), fiilleştirme ve somutlaştırma da ikinci mihver olmalıdır. İki süreç birbirini tamamlayan ve kontrol eden aynı ritmin iki devresi olarak gerçekleşmelidir.

6. Öğretim ve eğitim tek tip insan yetiştirmeyi değil, gerçeğin çeşitliliğine uygun, iş ve düşünce hayatının farklılaşmasına cevap veren çok tipte insan yetiştirmeyi hedef edinmelidir.

7. Öğretim ve eğitim demokratlaştırma idealine esir olmamalı, onun gerçekleşmesini sağlayacak kuvvet olmalıdır.

8. Öğrenci sabit, öğretmen hareketli değil, öğretmen sabit, öğrenci hareketli olmalıdır.

9. Kaliteyi sayı çokluğuna kurban etmenin ve tek tipte okulun vahim bir sonucu olan, ilköğretimi bitirenlerin mutlaka liseye, liseyi bitirenlerin mutlaka üniversiteye veya yüksekokula girmek için çalışmaları, üretici yerine tüketici insan ve memur yetiştirmek sisteminin kökleşmesidir. Az gelişmiş ülkeleri bekleyen büyük tehlikelerden biri aydın işsizliği böylece kaçınılmaz bir surette doğmaktadır. Üretici değil, tüketici olmak isteyen büyük bir kitlenin doğmasını önlemek için, kitapta belirtilen hususlara uyduktan sonra orta ve yüksek öğretimde her ne pahasına olursa olsun mezun sayısını arttırmak değil, ilköğretimden liseye, liseden yükseğe geçişteki sınav barajlarını ve meslek yönetim sistemini kuvvetlendirmek ve çok ciddiye almak gerekmektedir.

10. Liselerde verilen bilgi ve kültür bütünlüğü sağlandığı takdirde edebiyat-fen kollarına ayrılmayı gereksiz kılacaktır.

11. Hızlı kültür değişmesi içinde bulunan toplumlarda okulun görevi bu nedenle, yalnız öğretim ve eğitim vermek değil, aynı zamanda sokağın, hatta evin veremediği "terbiyeli" insan yetiştirmek, öğrencilere davranış, kıyafet, muamele, maddi ve manevi temizlik (sözel şiddet içeren konuşmadan kaçınma), başkalarının haklarına saygı gösterme eğitimi vermek olacaktır.

Sonuç

Kitap, yazarın engin ulusal ve uluslararası literatüre dayanan derin bilgisiyle yazılmış bir eser olmakla birlikte eğitim ve öğretim ile ilgili oldukça önemli kavramlar, oldukça sağlam ulusal ve uluslararası kaynakça ile, nesnel (objektif) bir şekilde değerlendirilmiş ve sunulmuştur.

Eğitim ve öğretimde üzerinde sıkça tartışılan konulara oldukça doğru ve net bir şekilde açıklık getirilmiş ve Ülken, çocuğun (insanın) bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini, ruh ve bedenin birbirinden ayrı olmadığını, karakter gelişiminin, akademik bilgi kazanımı ile birlikte geliştiğini, bu nedenle eğitim ve öğretimin birbirinden ayrı olan iki süreç değil, bir bütün olduğunu, ayrı işleyen süreçler olarak düşünülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Eserin, eğitim ve öğretim ile ilgili literatürde en önemli kaynaklardan biri olduğu kadar literatürde en kapsamlı kaynaklardan biri olduğu da görülmektedir. Eser, yazılış amacına ulaşmış ve eğitim-öğretim alan yazınına eğitim-öğretim ile ilgili bütün kavramları, kuramları, düşünce akımlarını, yaklaşımları, vb. açıklayarak çok önemli bir katkı sağlamıştır.